

Tizenkettődik évfolyam. 1898.

10. füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos :
SZONGOTT KRISTÓF.

SZAMOSÚJVÁR.

Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.
1898.

T a r t a l o m.

† Erzsébet királyné. — Harmath Domokostól.
Buzdítás. — Szírván költeménye. — Simay Gergelytől.
Az örmény kérdés. I. — Dr. Molnár Antaltól.
Tiflisztől Écsmiádzinig. — Szongott Kristóftól.
Egy kis távoli hirhozó. (Költemény.) — Sallak Rózától.
Szamosújvár város monográfiája. — Irta Szongott Kristóf.

KISEBB KÖZLEMÉNY.

Levél Kairóból.
Egy polgármesteri jelentésből.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

„Hántesz Ámszoreá“
Tóth Mike legújabb művei.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Szêrábián Péter festő.
Hágopián Thákvor pasa.
A tanuló ifjuság figyelmébe.
Dseráz Minász kitüntetése.

 Megjelent: „A magyarhoni örmény családok genealogiája, tekintettel azoknak egymás között levő rokonságára s a vezeték- és keresztnevék etymologiai értelmére. Eredeti kiadatlan kútforrások felhasználásával írta Szongott Kristóf.“ Nagy nyolczadrét, 218 lap, egy arczképpel és 49 czimerképpel illusztrálva. E munkáról egyik szakértő barátom hozzám intézett levelében ezeket mondja: „Bámulom páratlan türelmét, melyet ebben a nagy munkában kifejtett. Valóban ehhez hangyaszorgalom kellett. Nem képzelhetem, hogy hányan mernének megbirkozni efféle munkával. De kevesen fogják fel azt, hogy ily munkát mily nehéz összedállítani. Gratulálok derék munkájához.“ Ára füzve 2 frt. Kapható az „Armenia“ szerkesztőségében.

 Az „ARMENIA“ előfizetési ára egész évre 4 frt., félévre 2 frt., — egyes füzet 40 kr.

Az első évfolyam egészen elfogyott. A többi tíz évfolyamból (II—XI) még teljes számú példányokkal szolgálhatunk; egy-egy évfolyam ára két (2) frt. Reméljük, hogy az érdeklődő olvasó közönség megragadja a kínálkozó kedvező alkalmat (egy-egy évfolyamot félárban adunk) és sietni fog megrendeléseivel annál is inkább, mert a mondott évfolyamokból még csak néhány eladó példányunk van: azután drágán sem szerzhetli meg az „Armenia“ eddigi évfolyamait.

Erzsébet királyné.

Oh Uram elégeld meg a veszteséget:
És nyujtsd felénk már áldó kezéd!

A honnan eddig a természet költészete beszélt hozzánk: — a Genfitó partjáról most örökgyász bús emléke ütött fájó sebet a mi szívünkbe!

Az a rettenetes tragédia vitte sírba Magyarország nagyaszonnyát, — a legendaszerű Erzsébet királynét, a mi védőangyalunkat! Pótolhatatlan veszteséggel sujtotta a mi nemzetünket!

Oh öltözzetek gyászruhába és sirjatok fájó könnyeket; mert lehullott a vezéresillag: Erzsébet, Magyarország királynéja már nincs többé!...

Paloták és kunyhók lakói sietnek összehordani a kincset, mely megörökítse az Ő emlékét!

A haza minden lakójának szívében lángol annak a szeretetnek tüze, mely oltárt emelt az emlékezetnek!

A magyar szívnek tűzszikrája — drágább minden ércnél, ékességnél! Ott lakozzék az Ő jóságos képe a szívekben, s ott éljen emléke míg csak magyar él a véges végtelenig!

És a jó Királynak tenger-bánatáért áldozunk könnyel, igaz szeretettel, hogy enyhithesse a fájdalmát népeinek hűségével!

Köny-áldozatot a szenvedésért; mert a Gondviselés a nagy dicsőség mellé, akkora bánatot senkinek sem adott, mint összbeborult jó Királyunknak!

A drága halott szent emléke soha sem fog elmúlni; mert Erzsébet királyné vérével is megszerezte a halhatatlanságot! Mi pedig áldó emlékezettel ismétljük a költő sirását:

„Könyben uszik két szemünk pillája,
Valahányszor emlékezünk reája.“

Harmath Domokos.

* * *

A legjobb, legszebb, legtökéletesebb nő, a legnagyobb magyar királyné: Erzsébet Ő Felseége nincs többé! Gyászos halálának körülményeiről havi folyóiratban szólni „post festa“ lenne; azért csak azt mondjuk el, a mit a szomorú esemény alkalmából a hálás kegyelet Szamosújvártt cselekedett.

Alig hallottuk a lesújtó, megrendítő hírt, sokan kitzűték a gyászlobogót. Minden nap — a nagy temetés napján is — estve „Ave Maria“-kor fél óráig a templomok tornyai-ban meghuzták a harangokat. Szept. 15-én (csütörtök) reggel 10 órakor gyász-ülést tartott a város. A nyilvános ülésen több olyan érdeklődőt is láttunk, kik nem tagjai a képviseletnek. Mindenki fekete ruhát öltött. Placsintár Dávid megnyitván az ülést, felszólította Szongott Kristófot — kit a két nappal az előtt tartott népes értekezlet kért volt fel arra, hogy a felejthetlen királyné felett tartson emlékbeszédet, — hogy mondja el beszédét. A gyűlés a beszédet állva hallgatta végig. Beszéd után elnök-polgármester a következő indítványokat tette: 1) Szónok beszéde szó szerint iktattassék be a jegyzőkönyvbe. 2) Ő Felsegéhez intéztessék részvét-irat. 3) A boldogult királyné felállítandó szobrára adjon a város 300 frtot és 4) A tanács egy évig gyászolja boldog emlékü királynéját, mely gyászának külsőleg azzal adjon kifejezést, hogy kiadványait fekete pecséttel látja el. Az indítványok egyhangú elfogadásával végét érte a szomorú ülés. A távozó szónokot nem egykettőn gratulálták... A temetés napján (szept. 17) reggel 8 órakor a görög kath. püspöki kápolnában és 9¹/₄ órakor az örmény kath. plebániái templomban tartottak segédletet

requiemet a jólelkű királyné lelki üdveért. A püspöki kápolnában — a hely szüke miatt — a növendékpapságon kívül csak a különböző hivatalok és hatóságok voltak jelen. Papiu János nagyprepost celebrált (a püspök fent volt Bécsben a temetésen); mise alatt a növendékpapok énekeltek — szépen. A plebániái örmény kath. templomban Bárány Lukács esperes-plebános mondotta a segédletes misét. Mise alatt két éneket a polgári dalárda énekelt. Annyian voltak, hogy alig fértek el. Ennyi embert requiemen még nem láttunk. Ott volt a városi és a huszár-tiszti kar, a járásbiróság, szolgabiróság, fegyintézet, adóhivatal, a tanuló ifjúság, a tanári és tanítói kar, a csendőrség, huszárság, az ipartestületek saját — gyászfátyollal ellátott — lobogóik alatt... és a roppant néptömeg. Megható volt mise végén a „Sukhi némán” kezdetű gyászének, mit Fekete Miklós jóhangú kántor énekelt. A templom szentélyében csinos gyász-alkotmány (tumba) volt felállítva, mely körül százával égett a viaszgyertya. A korlát (cancellus) és mindkét felől az első pad fekete posztóval volt bevonva. Mise után közvetlenül az állami főgymnasium tartott gyászünnepélyt a tornahelyiség nagytermében. Esztegár Gergely szólott az ifjúsághoz, szépen kidolgozott beszéde mély hatást gyakorolt. A huszárság szept. 20-án tartott requiemet az örmény kath. plebániái templomban... A piacon a gyászfátyollal bevont lámpák több napon át nappal is égtek. A tanácsház homlokzata fekete posztóval, gyászlobogókkal, virág- és fenyűkoszorúkkal szépen volt kidíszítve. A tanácsház és társalkodó-kör (casino) emeletén elhelyezett királynéarczképek estve meg voltak világítva. Ezeken kívül még néhány kirakatban is láttuk a boldogult királyné arczképét... Nehány tanuló kar-gyász-szallagot visel... Az ev. ref. templomban szept. 25-én tartottak gyászünnepélyt.

A város részvét-irata, mely Osztian Kristóf főjegyző szép tollából került ki, következő:

Császári és apostoli királyi Felség!

Legkegyelmesebb Urunk!

Gyászba borult kebellem s fájdalomtól lesújtva jelenik meg Felséged legmagasabb Személye előtt Szamosújvár szabad királyi város közönsége, hogy kifejezést adjon mélyen érzett részvétének

a gyászeset fölött, mely Felségedet élete támaszától, legszeretettebb hitvesétől, hazánkat és nemzetünket rajongó szeretettel környezett örzöngyalától, Erzsébet királyné Ő Felségétől fosztotta meg.

A váratlan csapás lesújtó hatása Felségedre úgy, mint együtt-érző népeinek millióira annál megrendítőbb volt, mert századunknak sötét vadsággal elkövetett legundokabb gonosztette Felségednek magasztos erényekben tündöklő legutársának áldott életét oltotta ki, — a királynéét, ki a jótékonyság oltáránál keresett enyhülést anyagi fájdalmára és kinek lépte nyomán áldás és vigasztalás kelt mindenütt.

Védangyalunknak megdicsőült lelke enyhet talál bizonyára Istennél, — áldott nevét és nemes alakját szívében hiven megőrzi hazánk és nemzetünk mindörökké.

Fogadja Felséged Szamosújvár szabad királyi város közönségének alattvalói hódolattal párosult fájdalom-nyilvánítását és mélyen érzett részvétét az Ég változhatlan akaratából származó rettentő csapás fölött s leljen vigasztalást mérhetlen fájdalmára népeinek s az egész világnak részvételében s a hódoló szeretetben és ragaszkodásban, melylyel e súlyos megpróbáltatás napjaiban a hazának minden fia s köztük Szamosújvár szabad királyi város közönsége is viseltetik.

A legmélyebb alattvalói hűség és hódolattal maradtunk

Császári és apostoli királyi Felségednek Szamosújvárt 1898 évi szeptember hó 15-dik napján tartott közgyűlésünkől legalázatosabb szolgálai: Szamosújvár szabad kir. város közönsége: Placsintár Dávid polgármester, Osztian Kristóf főjegyző.

Egész hasábokat irtak tele a külföldi ör m é n y lapok is a szomorú eseményről. Ha valaki összegyűjteni akarná mind azt, mit csak a hazai lapok ezen gyászos alkalommal irtak, köteteket tenne ki. Városunkat képviselte a temetésen dr. Molnár Antal országgyűlési képviselőnk, ki a Hofburgban pálmakoszorút tett a ravatalra...

A „Pesti Hirlap” a temetésről a többek között ezeket írja: Királyi férj, gyermekek, unokák és rokonok könnye öntözte meg utolsó útját. A földi lét urai, hatalmas fejedelmek, nagy népek és országok küldöttei lehajlott fejjel szegélyezték a sötét ösvényt, a mely a megdicsőülés országa felé vezet a jókat és igazakat. Két ország bércei-ronái fölött uszott a meghuzott harangok tompa mormolása, hogy az összhangból is halottí lepel szövdjék föléje és beborítsa a hit édes vigaszával az önmagával vívodó fájdalom tehetetlen vergődését. A mit a föld adhat valakinek, ime az ő áldott porainak meg van adva és leróva minden hűség és szeretet, a mivel földi részének tarfozánk!

Buzditás.

— Szírván, —

Gyalázzon bár butáknak tömege,
Üldözzön téged nyomban, szüntelen;
Veled ha lesz igazság' fegyvere,
Előbb-utóbb tied a győzelem!...

Hadd szóljanak meg a rossz emberek,
És te reád csak szégyent hozzanak;
Legyen igazság' fegyvere veled,
Előbb-utóbb mind porba hullanak!...

Hazúg nyelvek hadd rágalmazzanak,
Szilárd elveknek megmarad becase;
A győzelemre nem számíthatnak,
Veled ha lesz igazság' fegyvere..

Zsarnok bilincse gyöngye hatalom,
Elszántság ellen nincsen ereje;
Nem az övé, — tied az uralom,
Veled ha lesz igazság' fegyvere!...

Ha kell viselned tövis-koszorút,
Mit fejedre tesz ellenid' keze,
Büszkélkedj' vele, — s ne ismerd a bűt,
Hisz nálad az igazság' fegyvere!

Majd születik egy újabb sarjadék,
Kihajt ártatlan véred' magzata;
Dicsőítend a jövő nemzedék,
S leszel hazádnak halhatatlana!...

Simay Gergely.

Az örmény kérdés.

— A franczia „Sárga könyv“ diplomatiai okmányai alapján.*) —

I.

Az a terület, melynek Örményország a földrajzi elnevezése, hosszú idők óta viseli az idegen uralom igáját. A modern időkben soha nem is volt természetes határok közt élő állam. Keleti részei Perzsiához vannak

*) Le concert européen, par le comte Benedetti. (Revue des deux Mondes, 1898. Aug. 1.)

csatolva, Oroszország bekeblezte a kaukázsi tartományaival határos területeket s a mi még a sultán fenhatósága alatt maradt, azt vegyesen lakják örmények és muszulmanok. De ha megszűnt is tényleg a régi Örményország autonómiaja, az örményeknek nemzeti szelleme túlélte minden feldarabolást és idegen hódításokat, még pedig különösen a vallásos hit segítségével, a mely szoros és fel nem bontható kapcsolattal tartotta és tartja össze a népnek különböző államok kötelékében élő elemeit.

Ez a szívós érzés, valahányszor a körülmények megengedték, felébresztette az örményeknek szunyadó, de soha ki nem aludt hazafias aspiratioit. Így történt, hogy a berlini kongresszuson, lelkesen küzdve az ügyökért, kivívták egy záradéknak a békeegyezménybe való felvételét, a mely tetemesen javult helyzetet biztosított számukra. Ez az első siker a nemzet tüzesebb lelkű fiait arra indította, hogy érdekeik védelmére szervezkedjenek. A mint Cambon konstantinápolyi francia nagykövetnek a külügyministerium által közreadott hivatalos okmány-gyűjteményben, a „Sárga könyv”-ben (Livre Jaune) olvasható egyik sürgönye megjegyzi, Európában az 1885-ik év folyamán történik először említés örmény mozgalomról. A különböző európai államokban és Amerikában élő örmények közös cselekvésre egyesültek. Nemzeti bizottságok alakultak s Londonban rokonszenves fogadtatással találkozáván ott telepedtek meg s élénk propagandát indítottak a hatalmon levő angol szabadelvű párt védőszárnyai alatt.

Ez a kísérlet nyugtalansággal töltötte el a sultánt és mohammedán alattvalóit. Nem is kellett több arra, hogy véres üldözés törjön ki. 1894 tavaszán egyszerre csak hirtelen terjedt Konstantinápolyban, hogy a száasszuni kerület örmény helységeit török csapatok segítségével kifosztották, felgyújtották s lakósaikat lemészárolták a kurdok. A tényeket nem lehetett többé eltagadni. Nagy volt az izgatottság a Bosporusnak sok ezer örmény lakta partjain. Az angol nagykövet kijelentette, hogy megbízottakat szándékozik a helyszínére küldeni avval az utasítással, hogy nyomozzák ki a dolgok valódi állását. Abdul-Hamid sultán már-már ott látta az európai interventiot az angol nagykövet eme lépése

mögött. Nyugtalanság fogta el s tanácsot kért Cambon francia nagykövettől.

„Azt válaszoltam neki, olvassuk az utóbbinak nov. 14-i jegyzékében,*) hogy kétségtől reformokat kell életbe léptetni Örményország igazgatásában, hogy helyre kell állítania a tekintélyét s meg kell torolni a gonosz tetteket; hogy azonban nincs mit tartania az angol ügynökök nyomozásától, ha ő maga siet hasonló megbizatással kiküldeni valamely tekintélyes férfiút, a ki elég bizalmat élvez s elég hatalommal rendelkezik arra, hogy a bűnösöket megbüntesse s a dolgok előbbeni rendjét visszaállítsa“

A sultán hajlott erre a tanácsra s meghagyta, hogy bizottság menjen késedelem nélkül az események színhelyére. Amde Abdul-Hamid félnék természete nem kevésbé rettegett a muszlim hívők felháborodásától, mint Európa haragjától s a török hivatalos lapok csakhamar ekként határozta meg az ottoman biztosok kiküldetésének tárgyát: „Elutaznak Bitlis tartományba, hogy nyomozást indítsanak meg ama bűnös cselekedetek tárgyában, melyeket örmény rablók egyes helységek kirablása és elpusztítása által elkövettek.“**) Annyi volt ez, mint a szerepek teljes felcserélése, mint az áldozatok megbélyegzése a gyilkosok erőszakoskodásaival.***)

Az igazságszolgáltatásnak ez a különös módja élénk ellenmondással találkozott a diplomácia konstantinápolyi

*) Livre Jaune, 17-ik lap.

**) Livre Jaune, 17-ik lap.

***) Meyrier, a diarbekiri francia alkonsul ezt a jelentést tette a szásszuni eseményekről: „Az örményeket minden oldalról körülvették a hegyeket ellepő katonák és könyörtelenül lemészárolták. Közülök nagyon kevesen menekülhettek; 1500 halotról beszélnek. . . Lekaszabolván ezeket a szerencsétleneket, a kurdok és a katonák megrohanták a hegység tövében fekvő helységeket s felprédálták és felégették azokat. Azt mondják, hogy mindenféle kegyetlenséget elkövettek a keresztény lakosságon, leöldösték az öregeket és gyermekeket, elhurczolták a leányokat. Mintegy 7500 egyén veszett el, 30 helység leégett, 400 nőt elhurczoltak. Az utóbbiak közül kétszázan megkísérelték azt, hogy vízbe öljék magukat s ekként meneküljenek a beestelenségtől.“ Sárga könyv, 16 lap.

tagjainál. Francia-, Angol- és Oroszország nagykövetei jelezték is ennek gyűlöletes jellegét a porta, sőt közvetlenül a sultán előtt is. Megnyugtatójukra felajánlották nekik, hogy képviselőket küldjenek a nyomozó bizottságba. Az ajánlatot elfogadták s a három nagyhatalom kormányainak meghatalmazása alapján kijelölték s azonos utasításokkal látták el a küldöttjeiket.

A bizottság akként intézte a dolgot, hogy a három nagykövet, a kiket ügynökeik pontosan tájékoztattak, kénytelen volt erélyes előterjesztésekkel élni. A török biztosak részrehajlásának és rosszhiszeműségének jellemzésére elég legyen idéznünk néhány sort abból a sürgönyből, melyet Cambon a francia kormányhoz 1895 május 2-án, tehát a vizsgáló bizottság működésének megkezdése után több hónappal intézett: „Teljes egyértelműséggel azt állítják (t. i. a három nagykövet ügynökei), s több példával is bizonyítják, hogy a helyi hatóságok folytonos nyomást gyakorolnak a vizsgálatra; a szomszéd vidékekről érkezett tanúkat, a mint Musba érték, rendőrök felügyelete alá helyezik, a kik elszállásolják, élelmezik őket s utasítva vannak arra, hogy a vallomásaikat sugalmazzák. Nehányan közülök a rendőrség kezei közt töltött egyetlen éjszaka után visszavonták vallomásaikat; a többit, a kik ragaszkodtak állításaikhoz, nyomban letartóztatták. Többeket, a kik készeknek nyilatkoztak tanúskodásra, visszatartottak a községükbeli hatóságok s daczára azoknak, a miket a sultán előttünk ismételve kijelentett, a vizsgálat szabadsága jóformán semmi.“

A dolgok ezen állapotában csak egy mód volt a kurdok és a török sereg terhére rótt tényeknek a constatalására. Ehhez nyultak a nagykövetek, követelvén, hogy a biztosok a követségi megbízottak kíséretében jelenjenek meg a hely színén, a hol, a sírok csendjében, szabadabb nyilatkozatokat fognak hallani, mint a Musban kihallgatott tanúktól. Eme helyi vizsgálat után Cambon azt jelenthette kormányának,*) hogy „a helységek elpusztítása s felgyújtása nem kétséges többé; a lakosság lemészárlásáról világosan tanús-

*) Livre Jaune, 60-ik lap.

kodnak a csontok és a megcsontkított hullák, a melyeket ott látni még a gélíguzáni árkokban.”

A biztosokat s a nagykövetek meghatalmazottjait visszahívták Konstantinápolyba. A munkájuk, melyet a porta rosszakarata minduntalan feltartóztatott és késleltetett, 1894 december havától 1895 augusztusig, tehát félévnél hosszabb ideig tartott. Nem volt más eredménye, mint az, hogy biztosította a vétkesek büntetlenségét a nélkül, hogy bárminő elégtételt szerzett volna az áldozatoknak. A bizottság legelső ülésaitől kezdve nyilvánvaló volt, hogy az örmények által szenvedett sérelmek megtorlás nélkül maradnak, s hogy sürgős feladat legalább jobb jövődőt biztosítani számukra, ha már nem lehet orvosolni a multat.

A három nagyhatalom kormánya feladatának ismerte tehát mindenek előtt a gondoskodást oly üdvös reformok életbeléptetéséről és alkalmazásáról, a melyek alkalmasak lehetnek hasonló gyászos catastrophák megelőzésére. Nem csupán joguk, de elévülhetlen kötelességük is volt ez. Rájuk ruházta ezt a jogot és kötelességet maga a porta több rendbeli nemzetközi egyezményben a század közepe óta a berlini kongresszusig. A legutóbbi alkalommal kötelezte magát további késedelem nélkül való megvalósítására, ugymond a berlini békeokmány hatvannegyedik cikkelye, mindazon reformoknak, melyeket az örmények által lakott tartományok helyi szükségletei megkívánnak s biztonságuk garantírozására a kurdok és cserkeszek ellen. Azt is magára vállalta, hogy rendszabályait időnként tudomására hozza a hatalmaknak, hogy azok alkalmazását ellenőrizhessék.

Tizenhét év telt el azóta, hogy ezeket a záradékokat szentesítette a hatalmak egyértelmű hozzájárulása. S a török kormány egyetlen egy pontját sem tartotta meg az elvállalt kötelezettségeknek, sőt a magatartásával egyenesen provokálta a szásszuni vérengzéseket.

— A második közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Tiflisből Ecsmiádzinig.

Georgia egyik fejedelme vadászat közben egy halom lábánál párákat lát felemelkedni; közelebb megy és természetesen, meleg forrásra bukkant. A fejedelem itt várost építtetett, melynek Tiflis nevet ad; különben ez az összetett szó „tiflis“ a georgiai nyelvben „meleg víz“-et jelent. Van a városnak néhány széles utcája, piacza, nyilvános kertje. A Kur folyó két részre osztsza a várost; ennek jobbján, a város közepén emelkedik az örmények zárda-temploma, mely köfállal van megvédve a folyó kiöntései ellen. E templom pitvarában van eltemetve Der-Ghugászov Árság nevű örmény hadvezér. Ezenkívül az örmények az Isten dicsőségére még más 20 templomot emeltek. Van itt szép museum is.

Habár Tiflis Georgia fővárosa, mégis e városban legtöbb az örmény (40.000); ezek után jönnek a georgiaiak, törökök, oroszok, németek és más kaukázusi népek... A kereskedelem és ipar főleg az örmények kezében van. Sokban különbözik az örmény a georgiaiától; egy különbségről itt is teszek említést. Az örmény könnyen elhagyja nyelvét és beszéli a helyi nyelvet; de megtartja erősen egyházi szokásait. A georgiai vallását hagyja el könnyen és nyelvét tartja meg úgy, hogy az örmények közt az egyház képezi a nemzeti kapcsolatot, a georgiaiak közt ellenben a nyelv. Az örmények egyházi iskoláját, mely az alapító nevét viseli, V. Nerszesz katolikosz építtette; ezen tanintézetnek, melyben 30 tanár tanít, évi jövedelme 60.000 rubel. Tiflis az orosz-örmények értelmiségének központja.

De folytassuk utunkat Ecsmiádzin és Mászisz (Ararát) — sziveink központja — felé. A vasút három óra alatt Ághészdáfá állomásig vitt; itt leszállottam. A vonat Baku felé ment, én pedig póstakocsira ültem. E kocsik sebesen haladnak, óránként 12 kilométernyi (10 verszt) útat tesznek úgy, hogy ha megszakítás nélkül akar az ember utazni, Ághészdáfától 22—24 óra alatt bemehet Erivánba.

Mögöttünk hagytuk Georgiát és a „kukár“-ok földjén Gházách új városhoz közeledünk. Benne és környékén

rablók tanyáznak. E városban csak 500 ember lakik, kik közül 300 a börtönben sinylődik.

Éjszaka haladtunk át a Tilizsán völgyén. Lassan-lassan fölfelé megyünk, reggel már 8000 lábnyi magasságban vagyunk a tenger színe fölött. Itt szép látvány tárul az utazó előtt: a Széván-tó, mely hegyekkel van környezve; e hegyek némelyikén okt. 2-án már hó volt. A Széván-tó Örményország három nagy tava (Ván-, Khápodán- és Széván-tó) közül a legkisebb; mélysége 500 láb, vize kellemes, melyben sok izletes hal tenyészik; a tó nyugati oldalán van a „Széván“-sziget. A taven két hajócska áll az utazók és szerzetesek szolgálatára. Körülötte itt-ott örmény falvak: Máhágáni, Háji és a t.

Szekerünk Eriván felé halad. Messziről látszik az „ázád“ (nemes, szabad) Mászisz fehér teteje; jobbról az Árákadz hófedte négy csúcsa, balról Áráh szép halma. Kocsink Eriván utczáin robog.

Orosz-Örményország egyetlen égy kerületében nincs annyi örmény, mint az eriváni kerületben (320.000 örmény). E kerület fővárosában: Erivánban 18.000 örmény és 13.000 kurd lakik. Ha itt néhány hétig nem esik eső, a por fulasztó. Igen sok és jó dinnye, görögdinnye, szőlő és baraczk terem Erivánban. Mióta a transkaspai vasút megnyílt, mely nagy mennyiségben szállítja a bucharai gyapotot Moszkvába, Eriván gazdasági helyzete hanyatlóban van; mert nem nyújtották ki az Orosz-Örményországban Kándzág mellett elhaladó vasutat; azért Eriván terményei: a gyapot, rizskása, bor és a t. az út nehézségei miatt nem versenyezhetnek Buchára termékeivel. Igen szép kilátást nyújtanak e városnak a körülötte elterülő kertek és szőlők. Mellette foly a Hérasztán. A hidon, mely a folyón épült, megy keresztül az, ki Ecsmiádzint akarja meglátogatni. Erivántól 15 kilométernyire már látszik az ecsmiádzini főgyház pirosra festett kupolája, mely sűrű fák közül emelkedik ki. Végre bemegy az útas Válsárád falu (régén az ország fővárosa volt) főútczájába, melynek egyik végén, szemben az utczával, épült a Györgyféle akadémia. Ettől kissé balra haladva a zárdához jütünk. Bemegyünk.

Négyszögű épület: a három oldal egy emeletes épületekből áll: ezek a szerzetesek szobái. A nyugati oldalon laknak a püspökök; itt van a katolikosz lakosztálya is. A zárda-épület közepén emelkedik a főegyház, tizenhat század pora födi. A templom mögött van az az új, György katolikosz által épített és a templomhoz kapcsolódó épület, mely most museumul szolgál. A főegyházat Világosító-Szt-Gergely idejében Tiridátes király építette. Sok boldog napot, de annál több nyomort látott e templom. Hányszor támadták meg e zárdát és templomot az arabok, perzsák és törökök és üzték el a szerzeteseket és a katolikoszt. S a templomban a „Leszállás“ helyén, a hol most „mihront“ szentelnek, a perzsa chánok lovait kötötték. Volt idő, midőn egy jószívű perzsa chán a Khászách folyót vezette be a templomba és a zárdába, hogy ennek hullámai mossák el a lovak és más állatok után összegyűlt piszkot... De azért azt Isten ismét visszaadta: az örmények reményét, vigasztalását az örményeknek.

A szentegyház nem nagyon téres, 500 személynél többet nem fogadhat be; benn a közepen kupolás külön kápolna van, mely épen a „Leszállás“ helyén épült. A főegyház egészen örmény stylben van építve és hasonlít más örmény zárdák templomaihoz; ellenben a később odatoldott torony kőfaragványaival együtt épen olyan, mint az ághthámár-i épület stylje. A zárda déli oldalán van a nagy refectorium; itt étkeznek az akadémia növendékei és a szerzetesek. Van éven át néhány ünnepélyes nap, midőn a „katolikosz“ is lejön ebbe a refectortumba és külön asztal mellett ő is a szerzetesi ebédből eszik. Nem méssze a refectoriumtól terül el az az épület, hová a zarándokot szállásolják el. A katolikosz laka, mely előtt szép kert terül: külön ajtóval közlekedik. A katolikosznak igen szép, nagy fogadó-terme van; e terem homlokfalán látható a katolikosz képe, alatta van a trón. Itt fogadja a katolikosz különösen azokat a látogatókat, kik távolfekvő világrészekből jönnek. A katolikosz lakosztályában van a sinodus gyűlésterme is.

A zárdaépületektől délre terül el egy mesterséges tó, melynek szélessége 100 méter, hossza pedig kétszer annyi.

Ásdárágéczhi Nerszesz nevű katolikosz ásatta e tavat; vize az erdő öntözésére szolgál, kipárolgásai pedig a levegőt tisztítják. A zárda keleti oldalán van az akadémia épülete, mit külön kert környez. Az akadémiát György katolikosz építtette; van benne nyomda és betűöntöde. Az akadémia tanterve sokban hasonlít a felsőbb lyceumok tantervéhez. Tanfolyama 9 évig tart. A három első osztály képezi a tanfolyam előkészítő részét. A legmagasabb három osztály neve: auditorium (*аудиториум* lészárán) ezekben az osztályokban a növendékek főleg theológiával és neveléstannal foglalkoznak. A növendékek benlakók, kik mind ingyen ellátásban részesülnek. Bevesznek e tanintézet növendékei közé a világ bármely részében lakó örmény ifjút. A teljes tanfolyam befejezése után némelyik belép a szerzetesek sorába, a nagyobb rész a vidéken tanítói állást foglal el; a kitézők a maguk vagy a zárda költségén európai egyetemekre küldetnek, hol csak választott szaktárgyaikkal foglalkoznak. 1890-ben az akadémiának 117 növendéke volt. A zárda évi kiadása 75,000 rubel (122.250 frt). Van szép régiségútára.

A könyvtár, mely más örmény könyvtárakkal összehasonlítva, leggazdagabbnak mondható, — a katolikosz lakosztályában van elhelyezve. Van külön olvasó-terme. E ritka könyvtárban több mint 3500 pergament örmény kéziratot találunk; ezek közt van sok olyan, melyek a régi századokban irattak; de azért mind a pergament, mind az írás igen tisztá. Van itt egy evangeliumos könyv, mely a IX-ik században iratott; elefánt-tábláit azonban a szakértők, az azokra vésett képekből ítélve, a II-dik századból valóknak tartják. Egy európai archeologus csak a két tábláért ígért 60.000 rubelt (majdnem 100.000 frt). . . és nem adták oda. A könyvtár évenként 100—200 darab kézirrattal is gyarapodik, miket különböző helyekről küldenek a zárdának ajándékban.

Eredeti örményből

Szongott Kristóf.

Egy kis távoli hírhezó.

Egy kis pihegő madárka,
Kertünkben egy fára szálla;
Éneklé hogy hogyan vártak,
Mind, a régi játszótársak.

Kérdeztem: hogy hogyan vannak,
S mikor felvirradt a nagy nap,
Nem mentem a találkára,
Akadt vagy egy a ki bánta?...

— Akadt, akadt, csicseregte,
Hogy megállt a lepke, fecske,
S azután is kérdé szépen,
— Daloljon még egyet nékem?...

Majd ha a bánat eltemet,
Dalolj akkor sirom felett,
Ringasd el a szívem lágyan,
Hogy odalent már ne fájjon.

Sallak Róza.

SZAMOSÚJVÁR VÁROS

MONOGRÁFIÁJA.

IRTA: SZONGOTT KRISTÓF.

A munka felosztása.

E munkát a következő hat szakaszra osztom:

A) A római castrum. B) A vár. C) Gerla falu. D) Az örmények vázlatos története. E) A beköltözés és a két Apaffi. F) Szamosújvár történelme megalkulásától napjainkig.

A) SZAKASZ.

A római castrum.

Mivel biztosan megállapítani nem lehet, hogy ezen a területen, hol most Szamosújvár városa és határa terjeszkedik, az ó-korban a rómaiakon kívül laktak-e más

népek is, — az ingatag vélemények felsorolása helyett, egyenesen átmegyek a római castrumra.

A tudósok sokáig abban a véleményben voltak, hogy a „Napoca“ név — miről a Peutinger-féle földabrosz tesz említést — Szamosújvárra vonatkozik. De „Mommsen Tivadar, a Kolozsvártt talált és Napoca nevet viselő feliratok alapján a kérdést Kolozsvár javára döntötte el.“

A tudós Ornstein József nyug. őrnagy azt mondja, hogy a mi castrumunk Congri nevet viselt. E névre vonatkozólag az „Archeologiai Értesítő“ XVII. köt. 5. füzetében idézett író így szól: „Azon helynek, melyen a rómaiak a hal-dús Mezőséggel először érintkezésbe jöttek, egy általuk nagyon kedvelt angolna-féle hal után történt elnevezése helyirati tekintetben nem kicsinylendő. V. ö. a francia ‚haltanyá‘-t is jelentő ‚congre‘ szót.

Többen irtak ezen castrumról és ásatásokat is eszközöltek ennek területén; de mindnyájukat messze túlszárnyalta a mi derék őrnagyunk. Azok összesen nem tudtak annyi eredményt felmutatni, mint milyen fényes siker koszorúzta Ornstein őrnagy költséget nem kímélő megbecsülhetlen fáradságát, ki castrumunkról a többek között ezeket mondja: „A szamosújvári római castrum, mely a nagyberek, a malom-árka és a Kolozsvár felé vezető országút között terül el, az itt talált számos és A II. P (Ala secunda Pannoniorum) bélyeggel ellátott burkolattégla tanuskodása szerint valószínű, hogy lovas-osztály állása volt, melynek kőanyagát a Martinuzzi-féle vár, a város-alapító örmények házaik, főtemplomuk, sőt talán a Karátsonyi-szegényház felépítésénél használták fel. Volt itt fürdő is, mit kétségtelenné tesznek az itt talált melegvezető csövek, faszénmaradványok és a tüzhelypadozat, mely téglakavics- és mészből álló kökeménységű vakolat. A castrum elpusztult házainak nyomai is láthatók.¹⁾

¹⁾ L. „Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz írásban és képekben“ czimű munkám 7. lapját.

B) SZAKASZ.

I. Fejezet. A vár története.

A szamosújvári vár 1291-ben Gerlahida nevet visel (Árp. új okmánytár V. 20). A XIII. század második felében építették hídját és emelkedett vámhelylyé. A XVI. század közepéig neve állandóan csak Gerla; 1410-ben szántói Laczk (Laczkó, Laczkfi) Jakab, a volt erdélyi vajda e várban lakott (Erd. Főkorm. L. I. fasc. 22 B).

1456-ban — a Laczkfiak kihaltával — a Bánffiaké lett; de mint per alatt levő birtokot Mátyás király, Erdély alkormányzójának: Vingárdi Geréb Jánosnak adományozza Gerla várát.

1463-ban ismét az előbbi tulajdonosok kezébe kerül (Dh. 26893 és 27908). A Bánffiak Mátyás király ellen pártot ütven, javaikat elveszítették és így Gerla vára is a király adománya folytán a váradi püspökség tulajdonába ment át 1467-ben (Dh. 27917).

1540-ben épül, azért Újvár nevet nyer; az „új” jelző különböztette meg a régi Gerlahida (= Gerla) várától, melynek helyén épült. És mivel e vár közvetlenül a Szamos mellett terül el: Szamos-Újvár nevet kapott. De az „új” jelző megkülönböztette egyszersmind a Szamosújvártól éjszakra (a mai Bálványosváralja helyén feküdt régibb) Bálványosvár-tól is, miért 1540-ben Bálványos-Újvár-nak is nevezik („Novum castrum Bálványos vocatum.” Szilágyi Sándor, Erd. Országgyűl. Eml. I. 41). 1542-ben Wj-Bálványos (Km. neord. D. 16), 1553-ban: Wjvár (Urb. et Conscript. fasc. 87 no. 29).

1540-ben Martinuzzi György kir. kincstartó birtokában van a vár, kinek nevéből Martinuzzi-várnak is nevezetik.

1542-ben Szamosújvár várnagyai (ebben az évben két várnagya volt a várnak) Fráter György (= Martinuzzi) nevében Viz-Szt-György birtokosaitól egy rétet vesznek és azt a várhoz csatolják. (Km. mor. D. 16).

1543-ban Szamosújvár ura: Frater György ezt a várt úgy tekinti, mint a váradi püspökség tartozékát. (Fő km. gróf E... 158).

1552-ben I. Ferdinánd király Szamosújvár várát összes jövedelmeivel együtt Báthori András erdélyi vajdának adományozza szék helyül oly feltétel alatt, hogy gondoskodják a vár védelméről. (Katona, Historia regn. hung. XII. 183).

Báthori András kivonulása után (1553), Szamosújvár kapitánya: Dobó István részére a vár összes tartozékai összeiratnak; ebből az összeírásból kitűnik, hogy a tartozékokra kivetett szt-mártonnapi censusból évente 356 frt folyt be.

1556-ban Dobó István Szamosújvárt, mely eddig Ferdinánd pártján volt, nagy ostrom után feladván, azt, a kolozsvári országgyűlés összes tartozékaival együtt Isabella királynőnek adta hozományul. (Erd. országgyűl. Eml. II. 5. 59.)

1590-ben Báthori Zsigmond a szamosújvári vár tartományában levő összes gyalog- puskások részére, mivel a vár kapitányai által terhes örállásokra, birságok fizetésére szorítottak, a következő határozatokat hozta:

A gyalog- puskások sem a kapitányok, sem a belsőszolnokmegyei hatóság alá nem tartoznak; hanem egyedül a fejedelem és századosai (a századosok a puskások közvetlen főnökei) alá rendeltetnek, kiknek mindenben engedelmeskedni tartoznak, veszély idejében azonban az újvári kapitány felszólítására tartoznak bevonulni a várba... (Km. Lib. Sig. Báthori 89).

1590-ben ilyen gyalog- puskás volt Rettegen 13, Bálványosváralján 12, Ördöngös-Füzesen 11, Magyar-Láposon 10, Ormányban 10, Szamosújvár-Németiben 9, Kérőben 8, Szásznýiresen 5, Domokoson 4, Szépkényerű-Szt-Mártonban 3, Mikolán 2, Kuduban és Pénteken 1—1. Összesen 91 gyalogpuskás.

A Mihály vajda- és Bástaféle zavaros időkben Szamosújvár és uradalma óriási veszteségeket szenvedett.

Ennek a veszteségnek hü képét nyújtja azon összeírás, a melyet 1603-ban (Urb. et conscript. fasc. 65 nr. 87.) Bástá biztosai: Rettinger és Stenzel az egész uradalomról készítettek. Az uradalom hat részre oszlott. A láposi vidékhez 20 falu tartozott. A rettegi vidékben 15 falu volt. A kentelki vidék 6 falut foglalt magában. A bál-

ványosváraljai vidék 16 falut számlált. A mikolai járás 10 faluból állott. Szamosújvár-Németihez 8 falu tartozott. Összesen az egész uradalom 74 falujában a biztosok összezámláltak 10 nemest, 586 jobbágyot, 33 lovat, 151 ökröt, 90 tehenet, 1191 juhot, 6 disznót, 1783 asztag gabonát és 103 asztag zabot.

Az 1607-ben készült leltár (inventarium) Szamosújvár várát a következőkben írja le: A külső kapún van egy hosszú láncz s két kötél, a melyek az emelcsöt huzzák fel. (Valószínű, hogy a régi Gerlahida várába is hidon mentek be, innen nevének [hida] második része). E kapú felett egy kemenczés ház van; padlásán négy fogason 32 szakállas ágyú.

A külső kapún belől, a kerítés mellett két rendben apró házak vannak, közbe egy nagy konyhával, leginkább darabantok számára.

Ezután jön a belső vár; ebben az alsó rendben van egymásután öt kemenczés ház; ezután a porház jön (itt tartották a puskaport?). Más rendben van a kulcsár háza, a pattantyúsház, egy sütőház. Ezzel átellenben egy bástya.

A felső renden, a belső kapú felett két ház nyílik egymásba, mellettök két szenesház, ezek mellett a „nagy palota:“ benne kemence, egy asztal, egy pohárszék, egy hosszú pad, padszék, ablaka papirossal borítva. E mellett van egy udvarló öreg palota. Ezután még vagy öt kemenczés ház. Bástyái a következők: földbástya; ezenkívül van egy álgyszín, egy fegyverház, egy kis kápolna és egy kis harang. (Gyulafeh. Cens. Extrac. E. E. 12).

1609-ben a fejedelem az országgyűlés beleegyezésével Kendi Istvánnak adományozta a szamosújvári uradalmat (Az 1609. évi kolozsvári országgy. 26 art.)

1612-ben Báthori Gábor az e várhoz tartozó összes gyalogpuskásokat (=darabantok) megerősíti azokban a szabadságaikban, miket 1590-ben kaptak.

Az 1622-ben eszközölt összeírás szerint (Gyulafeh. cen. A. 100) a vár tisztikara állott: a kapitány-, udvarbíró-, várnagy-, alvárnagy-, számtartó-, kulcsár- és ügyészből. Á szolgarendhez tartozott: 1 szakács, 2 majoros-asszony, 2 tehénpásztor, 2 disznópásztor, 10 béres, 1 ménespásztor, 2 kertész, juhpásztor, sütő, pallér, 2 vinczellér, 1 lovász,

1 majorbíró, 4 kádár, 1 tizedes, 1 dobos, 1 tömlöcztartó, 1 szén-osztó, vetők; a pattantyússal együtt van a várban 30 darabant.

1654-ben (Km. Lepubus) történt összeírás szerint a várhoz tartozó szabad darabantok nyolcz tizedből állottak, egy-egy tizedes vezérlete alatt, melyekből az első két tized Bálványos-Váralján, a harmadik Ördöngös-Füzesen, a negyedik Szépkényerü-Szt-Mártonban, az ötödik Szamosújvár-Németiben, a hatodik Ormányban, a hetedik Dengelegen és a nyolczadik Domokosfalván állomásozott; ezeken kívül még volt egy tized zsoldos darabant, a kik havi zsoldban részesültek.

Az 1701. évi összeírás szerint (E. T. L. XII. $\frac{1}{2}$ fasc. 1 a) a szamosújvári uradalomhoz tartozott 157 jobbágy, 36 cigány. Az uradalom összes értékét 50.988 frtra becsülték. — Mivel az uradalom alig hozta be a kezelési költségeket, már rég óta gondoskodtak eladásáról.

Az 1705 nov. 11-én történt zsidói nagy csatavesztés után, Rákoczy podgyászát Szurdukról felvevén, Szamosújvárnak indult, hogy az itteni erősséget igénybe vegye... Estére Szamosújvárra ért, de a vár tartható nem lévén, másnap Bethlen várába vonult; néhány napot ott mulatván, mintegy tizenkétezerre menő, többnyire családostól bujdosó erdélyitől kísértetve Kőváron át ecsedi várába vonult. (Kövári L. Erdély történelme 6 kötet 71 és 72 lap).

1717-ben III. Károly király a szamosújvári uradalmat — a vár kivételével, mely a kincstár birtokában maradt — a görög szertartású egyesült oláh püspökség alapítására adományozza. (Vár. lev.)

1736-ban a szamosújvári örmények a szamosújvári uradalmat, a vár alatt levő „Kandia“ helylyel, az ott levő darabantokkal, puskásokkal, falvakkal és birtokrészekkel együtt 90 esztendőre (1828-ig) 100.000 forintért zálogba veszik. A vár továbbra is a kincstár birtokában maradt. A görög kath. püspökség pedig áttételet Fogarasra, a honnan később átment Balázsfalvára.

A várművek igazgatója 1734-ben Blössing mérnököt Szamosújvárra küldi, hogy a várt kerítéssel lássa el; az árkot — hol a mostani kert és a belső épületek területnek

— az örmények ásatták saját költségükön, hogy szükség esetén abba vezethessék be a Szamost. („Nulla tenus dubito, quin illam fossam aquam ex fluvio Szamos in fossam Arcis tempore necessitatis deducentem suis sumptibus effodi curaverint, qui tota illa externa circumvallatio tempore invasionis pro defensione civitatis Armenopolitanae destinata manebit.“ Albae Carolinae 13 junii 1734. P. Weiss Vice-Colonellus et fortificationum in Transilvania Director).

Mire apáink: Habár a városnak roppant kiadásai vannak — a dominium zálogba vétele — mégis hajlandó az árkot kiásatni azon feltétel alatt, ha a munka befejezése után az állam a városnak tett kiadásait visszatéríti. Megígérték. Azért 1736-ban kezdetét vette a munkálat; de 1738-ban egyéb kiadások annyira igénybe vették a város pénz-erejét, hogy az árokra alig jutott. Most a munka befejezését siettető Plezger kapitány, ki a várművek igazgatója volt, Károlyfehérvárrt 1738 jún. 8-án kelt és „communitas“-unkhoz intézett iratában azt mondja, hogy ha a város be nem fejezi az elkezdett munkát, erővel fogják őt arra kényszeríteni. („Pergratum foret Serenissimo Principi de Lobkovich Generali Commandanti, si inclyta communitas Armenopolitana laborem istum jam inceptum ad finem perduceret... Si difficultare ansi forte fuerit, profecto assecurare possum, quod Serenissimus Princeps inclytam Communitatem Armenopolitanam vi coactus fuerit.“) A katonai hatóság által itt használt „pergratum“ szó is, melynek értelme: „igen kedves dolog, nagy szivesség“ (L. Josephi Márton, Lexicon trilingve latino-hungarico-germanicum, 550 lap) tanúsítja azt, hogy nem városi, hanem országos érdek tette szükségessé az árok kiásatását. És mégis köszönet helyett azért, hogy előlegeztük a kiadás költségeit, — még fenyegetődztek! Apáink ennek daczára, — nem félelemből, hanem hazafiságból befejezték a munkát. Blössing mérnök a városnak adott nyugtában ezt mondja: A víz-árkot az örmény urak ásatták saját költségükön. („Den Canal haben die H. Armenier auf ihre besondere Kosten ausgraben lassen.“) Ez az árok 2908 frtba került. A kiállított hivatalos nyugta így szól: „Specificatio: Was und wieviel die Számosujvárer

Armenische Communität intra Spatium trium Annor. als 1736/7 u. 1738 aus eigenem dargestreckten (kölesönzött, kölesön-adott) Spesen auf auszer und innenhalb des alhiesig Kajser. Praesidij (vár) ausgegeben: 2908 Sage Zwei Tausend-neun Hundert acht Gulden Hungar. dann neun phenig. Számosújvár 7. Ján. 1739.

Midön aztán 1739. márcz. 16-án a város ezen kiadásának visszatérítéseért folyamodott, báró Schmidlin Ferencz a kamarai legfőbb igazgató Küküllővárról ezt a választ írta: A visszafizetésről említést se tegyenek; hisz azért tették a mondott kiadást, hogy háború esetén legyen hová huzódniok családjaikkal és vagyonukkal együtt. („Praefatam pecuniae summam eo fine, intuitu et conditione ultro in supramemoratam arcis et fortalitii reparationem expenderit, ut, pro suis familiis et facultatibus tuendis, tempore hostilis, seu violentae invasionis tutum ibidem receptaculum haberent, nec ullam de bonificatione sumptuum mentionem fecerint. Franciscus B. de Schmidlin.“) Így üttettünk el jogos követelésünktől! Az említett menedékhely („receptaculum“) csak ürügy, álokoskodás. Mert mi az árkot nem azért ásattuk, hogy nekünk viszonzásul menedékhelyet — a mit különben soha sem vettünk igénybe — adjanak. A menedékjogot 23 évvel azelőtt már megszereztük volt. Ugyanis főbiránk („judex Jacobus Christophorus [Jakabffy Kristóf] cum suis in oppido Armeno existentibus“) 1716-ban kéri Stainville kormányzót, hogy háború vagy zürzavar esetében engedje meg nekik, hogy gyermekeikkel és vagyonukkal a szamosújvári várba huzódhassanak. Mire a kormányzó Déváról „meghagyja a vár commandásának, hogy szükség esetében adjon menedéket az örményeknek diplomájuk értelmében, hogy oda huzódhassanak feleségeikkel, gyermekeikkel és vagyonukkal.“

1736-ban III. Károly az itteni örményeknek az egész szamosújvári uradalmat, a vár alatt levő Kandia városrészszel és az ott lakó puskásokkal és darabantokkal együtt 90 esztendőre, tehát 1828-ig 100.000 frtért zálogba adta; mivel ezek megunván a görög egyesült püspök jármát, az uradalomért a becs-árnál sokkal többet ígértek. (Erd. L. R. VIII. 598.)

A főhadparancsnok: Lobkovicz herczeg 1740. febr. 10-én Nagy-Szebenből ezeket írja a tanácsnak: Tudva van, hogy az erdélyi örmények katonai védelem alatt vannak; azért szükséges, hogy az ottan levő vár parancsnokával a nagyobb dolgokban, különösen abban, mi a communitas fenmaradását és az egészségügyet illeti (azokban a napokban éppen ragályos betegség pusztított falaink közt), egyetértésben legyenek és vele levelezést folytassanak. („Prudentes ac circumspecti Domini. Constat Domnibus Vest. nationem Armenam in Transilvaniam existentem sub protectione militari esse...“).

A „Hosszú-fogadó“ régi faépületét lerontják és a vár anyagából kőből építik oly feltétellel azonban, hogy ha az, azon a helyen, hadászati szempontból alkalmatlan lenne, — a katonai hatóság azt minden kártérítés nélkül lerontassa. (Vár. lev. 1776 év. L. a város történetét.)

1785-ben sok katonát szállásolnak el a várba.

A vár eladóban van. A kolozsvári, dévai és szamosújvári várt el akarják adni; de vevő nem jelentkezett. Azért a kormányzék — egyetértve a katonai parancsnoksággal — megkísérti a haszonbérbeadást. Az árenda feltételei közzé is tétettek. (Vár. lev. 1785—130 sz.)

Báró Seeberg, a vár parancsnoka 1786-ban arra kéri a tanácsot, hogy ne engedje meg, hogy a vár sánczai között marhák, melyek csak kárt csinálnak, — járjanak... „Ugy is nemsokára foglyokat fognak ide hozni.“

1787. jún. 15-én hozták az első fogoly-szállítmányt — a várba.

1787. decz. 9-én tartott városi közgyűlésen az elnök: gróf Teleki Ádám, Belső-Szolnokmegye főispánja ezt indítványozza: Örök emlékeül annak, hogy Ő Felsége városunkat a szabad kir. városok sorába emelte, a várban „posztógyár“ állíttassék. („Favente vere venturo, duos Fullones esse accersendos, qui possibilitatem erectionis hujus fabricae tum ex facilitate procurationis vellerum, tum ex ductione et rotatilitate vellerum per captivos instruendos in numerum servanda, tum denique ex situatione loci et aquarum emetiri possit, quorum tandem consilio fore acquiescendum.“)

1790-ben Pekri László a vár főgondviselője. Ez a várhoz olyan helyeket csatolt, melyek a városé voltak; azért támadt közte és a város között egyenetlenség. (Vár lev. 1790—157 sz.)

Pekri László helyébe 1797-ben Máriaffi József nevezetett ki a vár „inspectorává.” Az átadással Gorovej Kristóf bízott meg. (Vár. lev. 1797—14 sz.)

Dolgozóház a várbán. „A felséges Udvarnak az levén szentséges akarattya, hogy az szamosújvári várba, a hol számos foglyok tartatnak, valami dolgozóház, melyben az említett foglyok is tehetségek szerint munkára alkalmaztassanak, — építtessék.” (Vár. lev. 1797—54 sz.)

A várnagyok. Az akták a régi vár (Gerlahida = Gerla) várnagyainak neveiről nem tesznek említést. Az Újvár (= Szamosújvár), melynek felépítése 1540-ben fejeztetett be, (L. a vár falán még most is ott diszelgő feliratot: ... „hoc opus coeptum et perfectum anno 1540.”) első várnagya 1541-ben Horváth Ferencz (Szilágyi, Erd. országgyűl. Eml. I. 64—68). 1542-ben Horváth F. és Bánk Pál a várnagyok. (Km, neor. D. 16). 1544-ben Bánk Pál (Makray lt.) 1549 ugyanaz (Km. prot. ad 49).

1553-ban Dobó István, az egeri hős a várnagy.*)

1556-ban ugyanez (Erd. országgyűl. Eml. II. 5—59.

1557-ben Ébeni Gábor a prefectus (Torma, csal. lt.)

1558-ban ugyanaz a kapitány (Km. Lepubus).

1559-ben ugyanaz a kapitány (Km. Szoln. Int. B. 11.)

1590-ben Czegei Vass György a kapitány. (Km.)

1590-ben Bánrévi János a várnagy (Km. Szoln. Inf. B. 84).

1594-ben Ravazdy György a kapitány (Km. Szoln. Inf. 98 B. 16).

Dobó István.

*) Dobó az egeri vár hősiességének jutalmául 1553-ban zászlós urrá és erdélyi vajdává nevezett. Horváth Mihály, Magyarország történelme, 263 lap.

1598-ban Hanvai György a perfectus (permelléklet Torma J. gyűjt.)

1599-ben Leka aga (gróf Kornis lt.)

1600-ban ugyanaz (Magy. történelmi tár XVIII. 30).

1603-ban Bethlen Farkas a kapitány (Makrai csal. lt.)

1607-ben Pesti Nagy Albert a kapitány (Km. prot. B. 289.)

1607-ben Bethlen Farkas (Km. prot. E. 1.)

1608-ban Kamuthi Balázs a kapitány (Gyulaf. prot. Magnific. 255).

1615-ben Gyerőfi János a kapitány (Km. prot. E. 73).

1659-ben Bánffy György a kapitány.

1745-ben Krehiz György a vár parancsnoka. (L. Szongott „Genealogia“ 142 lap „Pászákász“ alatt.)

1773-ban „a fiscalis kastélynak commandánsa volt mélt. Elchard Jakab ur.“ (Vár. lev.)*

2. Fejezet. A szamosújvári vár leírása.

A szamosújvári várról, legalább ezen a néven, csakis a Martinuzzi idejétől kezdve emlékeznek meg a történetírók és úgy írnak róla, mintha egészen a bibornok alkotása volna.

Tudomásom szerint egyedül Kövári László sejteti az ellenkezőt, mondván, hogy: „E várat a Zápolya-ház kincstárnoka, Martinuzzi György bibornok, mint hiszik, egy itt talált régebbi vár fölébe, Bálványosvár romjaiból kezdé építtetni.“ **)

A XVI-ik század közepétől a multba visszavezető nyomokat, a történetírók — úgy látszik — elvesztették. A századok pora belepte, az idők vihara betemette azokat.

De nemcsak a betűk őrzik meg az idők nyomdokát. Milyen érthetően, világosan, minden írott betűnél mennyivel ékebben beszél az emberi kéz formálta kő! És milyen

*) A fegyintézet igazgatóiról „A fegyintézet multja“ című 3. fejezet szól.

***) Erdély építészeti emlékei. Irta Kövári László. II. kiadás. Kolozsvárt 1866. Stein János kiadása, Lásd a 161 lapot.

könnyű ezt megérteni. Hiszen nemzetközi nyelven szól hozzánk!

A szamosújvári vár kövei nyilván hirdetik, hogy bizony legalább hat ivadék tapodta itt egymás nyomát, mielőtt a hatalmas bíbornok kíséretével bevonult ide.

Kétségtelen ugyanis, hogy a vár egy része a XIV-ik században vette föl jelenlegi alakját. Az építési stíl tanúsítja ezt. Ezen állításnak hitelességét nem kisebb tekintély, mint Alpar Ignác műépítész igazolja.

Jelesen az úgynevezett Martinuzzi-féle épületnek jelenleg kenyérsütésre használt földszinti boltozatos terme, — a mely lovagterem vagy díszterem lehetett, — valamint az ugyanezen épületben levő római kath. kápolnának a karzat alatt levő része, a korai gót stíl kétségtelen jellegét viseli kőből faragott csúcsíves gerincein.

Ilyen izlésben csak a XIV. században építkeztek nálunk.

A Martinuzzi építkezése pedig — a várban most is meglevő három rendbeli fölírat tanúsítása szerint, — az 1540—42-ik években, tehát kétszáz évvel később történt.

Azt, hogy a „Martinuzzi-épület“ többi részét mikor alakították át, nem lehet megállapítani. De tekintve a keleti oldalának külsejét, főleg pinczejének alakját és pinczeablakainak elhelyezését, valamint a födélzet azon részének, mely a kapú fölött terül el, alacsony voltát, határozottan merem állítani, hogy ezen épület eredetileg téglány-alakú volt.

Ennél fogva a szóban levő épülethez a kapúzatot (Portal), a fölötte levő két szobával együtt, valamint a római kath. kápolna apsisát, vagyis azon ötszögű kiugrást, melyben az oltár áll — később ragasztották hozzá.

A kapúzat a bíbornok idejéből való, a mint a fölötte levő czímer és fölírat is bizonyítja; de valószínű, hogy a kápolna is abban az időben nyerte jelenlegi alakját, csak-hogy később további átalakítást „szenvedett.“ Jelenleg ugyanis minden határozott stíl nélkül szükölködik. Ablakai renaissance izlésűek, boltozatán barokk stílusú diszitmények láthatók. Utóbbiak 1760-ból valók, az oltár 1780-ban készült.

Nézzünk most körül az u. n. Rákoczy-épületben. A második emeleten levő négy szoba régi alakjában van még jelenleg is.

Ezek közül, a följárattól számított és fegyencz-iskolának használt három első szoba boltozatának gyámkövei kőből vannak faragva; de a gerinczek és az u. n. „zárókövek,” melyekben a gerinczek összefutnak, már csak vakolatból készültek.

Ezekről a boltozatokról Alpár Ignác műépítész úgy nyilatkozott, hogy a XVI-ik század elején gót izlésben, de már a renaissance hatása alatt épültek.

A gerinczek és zárókövek ugyanis a tiszta gót styl idejében, szerkezeti összefüggésben állottak a boltozattal, melynek föntartása volt a hivatásuk, s ezért mindig kőből faragták őket. — Míg a renaissance izlés korában elvesztvén már jelentőségüket, pusztán külső, ornamentális szerep jutott nekik s ezért csak vakolatból készültek.

Ennélfogva az u. n. Martinuzzi-épület nem a bíbornok idejében épült. Ő azon csak némi átalakításokat végeztetett: kibővítette azt, míg az u. n. Rákoczy-épület második emeletének építése nagyon közel esik az ő korához.

Közel esik mondom, mert nem hiszem, hogy beleessék abba. — A mit ő építettett — a mint a portáléből láttuk és a már lerombolt keleti oldalon fönnállott két bástyánál látni fogjuk, — azt ő fölíráttal, vagy az általa combinált érdekes czímerrel jelölte meg. Az ő építkezése különben is az 1540—42-ik évekre, tehát a XVI-ik század derekára és nem az elejére esik.

Eddig a Rákoczy-épület második emeletének csak három szobájáról beszéltünk, holott négy szoba van ottan. Erről a negyedikről, mely ez emeletnek végső, délre eső szobája, csak annyi megjegyezni valónk van, hogy köríves boltozata a többi szoba boltozatánál később épült, magyaros diszitással (vakolatból alakított tulipánokkal) határozott styl nélkül.

A Rákoczy-épület első emeletének, helyesebben fél-emeletének vagy mezzaninjának boltozata újabbkori átalakítás. Az átalakítás aligha történt előbb a mult század vé-

généel. Földszintje azonban, hatalmas köríves boltozatával, lehet olyan régi, mint a Martinuzzi-épület lovagterme.

A „Rákóczy-épület“ elnevezés tehát még kevésbé indokolt, mint a másik épületnek a bíbornok nevére való elkeresztelése. A Rákóczyak azt készen találták. Egyébiránt ezen elnevezés innen keletkezhetett: egy latin feliratos kő van azon épület délre néző második emeleti ablaka alá a falba beillesztve, melynek magyar fordítása a következő: „Erdély főséges fejedelmének, Rákóczy Györgynek, a mi legkegyelmesebb urunknak uralkodása alatt 1653-ban, marosszentimrei Fábíán István felügyelő idejében.“

E felirat nem fejezi ki azt, hogy mire vonatkozik, új építkezésre, átalakításra vagy talán javításra? Valószínű, hogy más helyen volt befalazva.

A fegyintézeti róm. kath. kápolna oltárképének alsó részén van a vár nyugoti oldalának a képe is 1769-ből. (Festette Peller József, a ki valami vándor festő lehetett; mert az erdélyi részekben szakértői állítás szerint, — más helyt is látható olyan szent-kép, mely az ő ecsetére vall). Egy tekintet erre a képre és a néző meggyőződik arról, hogy a kép közepén levő négy ablakos épület, a lövő résekkel ellátott falnál újabb alkotás. Mintha valami madár szállott volna a falra, úgy ül az ott rajta.

Ez a négyablakos épület a Rákóczy-épület második emelete, a melyet főnebb tárgyaltuk s a mely a XVI-ik század elején épült. Nyilván való, hogy a fal régibb, mint a rajta levő épület.

A Rákóczy-épületről még csak annyi mondani valónk van — két magas, renaissance diszitésű, érdekes kéményének megemlítése után — hogy ezen épület helyén eredetileg egy földszintes ház lehetett. Arra építették aztán reá utólagosan a két emeletet.

Most térjünk vissza a képhez, melynek közepét — az előtérben — a Rákóczy-épület foglalja el. A képen bal felől, a szélen látható bástya s az attól jobbra vonuló rövid fal I. vagy II. Rákóczy György alkotása¹⁾. Ez már nem

¹⁾ „I. Rákóczy György a szamosújvári... várakat bástyákkal látta el.“ Szilágyi Sándor L. „Rákóczy György“ című 1893-ban Ráth Mór kiadásában megjelent művének 411. lapját.

létezik. A forradalom után — az ötvenes években bontották le. 1844-ben már mint „romban levő bástya“ úgy szerepel az akkor készült térképen.

Az ettől jobbra eső — második — bástyának csak a sarka van meg. A többi részét 1874-ben bontották le, mikor helyére építették a zárka-épületet, mely a Rákóczy-féle épületig terjed. Ez a csak részben meglevő bástya is a XVI-ik század elején nyerhette a képen látható alakját, mikor azt a bástyát alakították át, mely a kép jobb oldalán van.

Erre a szélső bástyára, az emeletes örház helyére építették rá 1859-ben az igazgatói lakot.

— Folytatása következik. —

Kisebb közlemények.

Levél Kairóból. A kairói örmények temploma a Szűz-Anya tiszteletére épült. Csinos új padok és székek vannak e templomban, külön a nők és külön a férfiak számára. A szentegyházat a jelen fényes állapotba a boldog emlékü Thákvor pasa helyezte, ki az egyiptomi vasútak minisztere volt. Ez fényesnek akarta látni azon nemzet egyházait, melynek ő is fia. Ez a nemzetszerető örmény volt az, ki az alexandriai örmény egyháznak is 150.000 frtot adott. Ennek az egyháznak sok ingatlan vagyona van, miket többnyire néhai Hánënián Gárábédtól, ki Kálészdiánnak is nevezetett — örökölte. Ez a váni gazdag örmény mintegy ötven esztendővel ezelőtt élt itt Kairóban. E templomnak három papja van. Egyiptomban az a jó szokás uralkodik, hogy ha örmény utódok nélkül hal el, — a helyett, hogy az állam tenne kezét a hátrahagyott vagyonra — ezt a templom örökli. A törökországi ördöklés idejében több örmény menekült Egyptomba. Ekkor itt Abroján Tigrán pasa intézkedésére szegényeket segélyező egyesület alakult, mely hetenkint kétszer-háromszor tart üléseket. Van itt szintén Tigrán pasa kezdeményezése folytán még egy nemzetközi segélyt-gyűjtő egyesület, mely gyűjtésének eredményét a mondott szegényeket segélyező egyesületnek adja. Ennek a nemzetközi egyesületnek tagjai Tigrán pasa, Egyptom volt külügyminisztere, Ártin pasa, a közoktatásügyi államtitkár, és még más angol, francia, olasz jelentékeny egyéniség. Az örmény menekültek érdekében igen sokat tett az

alexandriai Hápgogiáné asszony, ki számukra ruhákat személyesen gyűjtött. Az Egyiptomba menekült örmények száma — férfiak és nők, nagyok és kicsinyek együttvéve — meghaladja a 600-at; kik közül Alexandria elfogadott 400-at, a 200 pedig Kairóban van elhelyezve. A menekülteknek még úti költségeit is a segélyező egyesület pénztára fedezi. Megérkezéskor kaptak csizmát, topánt, ruhát. Alexandria menekültjeinek reggel, estve kenyeret, délben pedig levest, húst és főzeléket ad. A templom ágygyal és ágyneművel látja el őket. A betegeket orvos látogatja, a terhes betegeket kórházba vitték. Eddig már több mint 40.000 frtot költöttek a menekültekre és ezt a költséget a nemzetközi egyesület gyűjtött pénzből fedezik. Habár az egyháznak szép jövedelme van földbirtokaiból; de ezen jövedelmét az egyházi és iskolai kiadások veszik igénybe; ezenkívül havonként 250—300 frtot a helybeli örmény szegények között oszt ki. Nem régen Kromer, az angol kormány képviselőjének védnöksége alatt a khevide színházában színi előadást tartottak a menekült örmények javára. Az örmények megélhető állapotban vannak. Egy örmény-barát, ki 20 év óta lakik Kairóban, azt mondta: „Örmény tolvaj, vagy örmény koldus egyetlen egy sincs.“ Itt csak az boldogul, ki több nyelvet tud; az örmények beszélnek arabul, törökül, görögül, olaszul, francziául. Kairoban 1500 örmény van; van kaszinójuk, mely a Konstantinápolyban, Smyrnában, Tiflisben és Európában megjelenő örmény lapokat és folyóiratokat mind járattja; járat néhány franczia lapot is.

Egy polgármesteri jelentésből. Napjainkban, midőn a negyven év előtt felállított szamosújvári görög szertartású katolikus püspökség maiglan nélkülözni kenytelen a megfelelő diszes püspöki székesegyházat, a hozzáillő püspöki aulát és a papnevelő-intézet részére szükséges saját épületet, s midőn az erre vonatkozó tárgyalások újólag folyamatba tétetvén, ha nem is azonnal, de mindenesetre a közeli jövőben megvalósulásnak néznek eléje, — kétszeres érdekességgel bir azon egyéni álláspont megismertése, a melyet városunk egyik volt polgármestere (Jakabb Bogdán) az 1855/56 évről szóló, s az 1857. február 7-én tartott tanácsi és esküdt közönségi gyűlésben előadott általános évi jelentésének tizenhetedik pontjában széleskörű indokolással elfoglalt: „A múlt év egy nevezetes időszakot nyitott meg városunkra nézve, — úgymond az idézett polgármesteri jelentés, — a görög katolikus püspökségnek s káptalannak ide telepítésével! Sokak által különböző oldalról tekintetik ez ügy; legfeketébb szint látnak benne azok, kik abban nemzetiségünk veszélyeztetését hiszik rejleni. Legyen szabad ez ötletből nézeteimet fejtegetni, s ki-mondani, miként én e véleményen nem vagyok! Azon idők, melyekben sok aluszékony s tevéketlen ember feje felett a kiváltság minden veszélyek ellen villámhárítóképen állott, elmultak; a ki nem vigyáz, nem mozog, s nem fárad, most bizony könnyen

sémmivé lesz így is, úgy is, — ha chinai falak közé zárkózik is. És ki dolgait, legyen az mezei gazdaság, kereskedés vagy mesterség, a tökéletesedés után törekvéssel s az ész teremtő gőzerejével haladásra nem segíti, hátra marad mint a régi szokás szerint vontatott hajó a gőzöstől. Vagy talán azzal tartottuk fenn nemzetiségünket eddig, — mert annak fenntartására tetteleg munkáltunk s áldoztunk?! Nem. E miatt már régen elenyészhetünk volna. Fenntartottuk, mert kormányzatunk szerkezete, mert a világ folyása olyan volt, hogy ha mind aludtunk volna is, érintetlenül maradt volna állapotunk, úgy annyira, hogy ha soká úgy tart vala, öntétlenségünk puhaságában olvadtunk volna fel. A forradalomnak sok szomorú következései voltak; egyesekre kétségtelenül érzékenyek, de mi a népek osztályait illeti, ezek némelyikéről csak azon ünneplő köntöst szaggatta le, melyet az ősapák koruk divatához képest készítettvén maguknak, az unokákra részint szabásuk, részint divatlanságuk, részint kopott színök, részint a testre nem alkalmas voltak miatt már nem is illettek, s a haladó nemzetek szemei előtt inkább neveltség, mint bámulat tárgyaivá tették az azt viselőt. — 1850-en innen más élet, más irány, más eszközök állottak elő; az erekből elposhadt vér a rázkódások által rugékonyságát visszakapta; egyesek, úgy mint osztályok szemei megnyitáltak, s látva a sok elrejtett szellemi erőt a lélekben, s a sok parlagul heverő kincset a haza földében, tette ébredének s csak rövid idő alatt az iparra, földművelésre s anyagi erők kifejtése módjaira rá sem lehet ismerni a multhoz képest. A nemzetek nemzetiségük kifejlesztésére, a birtokosok fekvő birtokuk gyümölcösztetésére, az iparosok s művészek keresetmódjuk tökéletesítésére, a tőkepénzesek pénzüknök jövedelmeztetésére feszített erővel s áldozattételekkel munkálnak. Nem abban keresik előmenetelüket s illetőleg boldogságukat, hogy egyik a másiknak útjába álljon, s mindketten vesztelgeljenek, — hanem egymás mellett versenyezve haladnak előre!..

Irodalom és művészet.

„Hántesz Ámszoréa.“ A bécsi mechitharisták eme tekintélyes havi folyóirata, mely ez évvel lapunkkal együtt szintén a XII-ik évfolyamába lépett, tavalyi évfolyama igen gazdag és változatos tartalommal jelent meg. A következőkben adjuk azon czikkeinek czímét, melyek nagyobb terjedelműek, különösen pedig azokat, melyek az erdélyi részek örményeire vonatkoznak: Ádsárián J. Az erzerumi Szánászárián gymnasium könyvtárában levő örmény kéziratok jegyzéke, 5 közleményben. — Az 1896-ban megjelent 234 örmény és 193 európai nyelvű, de örmény tárgyú könyv jegyzéke 3 k. — Chálánthiánczh Gergely. Chorenei Mózes újabb forrásairól, 3 k. — Dásián Jakab. Egy pillantás az örmény régészetre (palaeogra-

phia), 6 k. (Folyt.) — Durián G. kaukázusi levelek, 4. — Dr. Gelzer. Az örmények története, vázlatban, 4 k. — P. Govrik J. Gergely (Hovhánnesz Ánéczhi álnév alatt.) Az osztrák-magyar birodalomban élő örmények száma és helyzete, 1 közl. Az erzsébetvárosi örmények különféle törvényei és rendeletei, 1 közl. Az erzsébetvárosi örmények családi életére vonatkozó rendeletek, 2 k. Történeti adatok az erzsébetvárosi örmények hajdani közigazgatásáról, 3 k. — P. Kálemkiárián Gergely. Az örmény hirlapirodalom története, 1860-tól napjainkig, 3 k (Folyt.) — P. Menevisián Gábor. A czikk- és könyv-írás művészete, 6 k. (Folyt.) A modern nyelvészet, 5 k. — Tághpásián J. és Der Boghoszián. Byzáncezi Fauszt örmény történetiréről, 8. k (Tághpásián tanulmánya a jelen évf. folyt.) — Voith Antal. Erdélyi örmény tájszók gyűjteménye, 4 k. (Folyt. a jelen évfolyamban). A „Hántesz” előfizetési ára 4 frt. A szerkesztőség és kiadóhivatal czíme: Rédaction de la Revue „Hantess.” Vienne, VII/2. Mechitharistengasse, 4.

Tóth Mike legújabb művei. Jézus-társaságának ezen nagy tudományú tagja, ez a derék főgymnasiunai tanár az idén egymástán két fölötté becses illusztrált munkát adott ki. Az első, mely százhetvenhárom illusztrációval diszeskedik és 422 lapra terjed, „Középeurópai műépitmények” czimet visel. Az ember nem hinné, hogy a művészetek történelmében is oly ferdítés és gyanusítás lehetséges, mely egyházunkat sérti. A hitgunyoló Ruskin-féle akadémiai kiadvány ezt is megteszi. Ne engedjük, hogy az epés hobortosság, s a frázisok kopott rongyaiba burkolt tudatlanság ez ügyben is megnételezze a közönség elméjét. Az új művészet, t. i. a klaszszikus értékű, az egyházé. Ezt különféleképen hangoztassuk. Ezt mutatja ki a szóban levő mű, mely Kaloesán a szerzőnél kapható, fűzve 1 frt 50 kr., vászonkötésben 1 frt 80 kr. — A másik nagyon érdekes munkának, mely 203 képpel van illusztrálva, czíme: „Hajdan és most. Jézus szent-szívének tisztelete Magyarországon.” Ezen 423 lapra terjedő gyönyörű szép munkából átveszszük a Szamosútvárra vonatkozó részletet: Jézus-szívének „kápólnája egészen különálló épület, homlokszata és főbejárata az utczára esik; igen csinos kis templom; magassága a toronnyal 18·5 méter, belső hossza 12·5 méter, szélessége 5 méter; a városnak — Felső víz-útczájában — az utolsó épülete.*) Alapját b. e. Korbuly Miklós tette le 1000 frttal, a többi építkezési költséget az árvalház fedezte, mely tőzsomszédságában van. A román és góth átmeneti modorú oltárra a sz. Anna-Társulat 200 frtot adott. Jézus sz. szive olajfestményű képére pedig b. e. Korbuly Tódor 100 frtot ajándékozott. A kápolna már legalább 1890 óta készen állt, végre 1894. jún. 3-án nagy ünnepélyességgel megáldatott és használatba vétetett. (A 137. lapon közölve van a kápolna igen sikerült képe is!). — A 367 lapon e becses munka ezeket mondja a szamosútvári

*) Mikor a tudós író itt járt, még nem volt felépülve a huszár-laktanya.

szoborról: „Azt a hírt vesszük, hogy itt a Sz.-Anna-Társulat 150 frtot szavazott meg Jézus sz. szive szobrára; Kérei Lueza k. a. pedig már 174 frtot gyűjtött ugyanarra. Nemsokára örömmel már azt írták nekünk, hogy a szép szobor a plebániái templomban föl van állítva és 1898. év febr. 2-án ünnepélyesen megáldatott.“ Mindkét művet melegen ajánljuk az érdeklődők figyelmébe.

Mi ujság az örmény világban?

Szérabián Péter, a jelentékeny örmény festő, ki bizonyos idő óta Konstantinápolyból családjával együtt Szophiába költözött, itt nem régen meghalt. Szérabián nemcsak mint jó festő, hanem mint jó ember is volt ismeretes. Évekkel ezelőtt, midőn Konstantinápolyban még szabad volt a nemzeti életből merített képeket festeni, a „Musi örmény nő“ című festményével általános meglepetést szerzett . . . Neje, mérnök fia és a gyógyszerész nagy közönség kísérték ki koporsóját . . .

Hágopián Thákvor basa emléke. A basa halálának évfordulati napján, özvegye Alexandriában szent-misést szolgáltatott lelkének üdveért. A gyász-alkotmány (tumla) felett a pap szép beszédét mondott. Végre azt kívánta, hogy boldogultnak fia: Leon bej néhai atyjának nyomdokait kövesse. Istenisztelet után kiosztott az özvegy a hazájukba visszatérni akaró, de szűkölködő örmények között 1000 frtot, a szegény örmény tanulók ruházatjára adott 300 frtot, a szegények között pedig kiosztatott 25 juhot és 100 kilo rizst.

A tanuló ifjuság figyelmébe. A napokban újra megnyitlak az iskolák ajtai. Ez a kedvező alkalom a következő jóakarató, kérő szavakat, miket a magyar-örmény tanuló ifjusághoz intézek, szózalja tollam alá: Tanuljanak ifjú barátim jól és szorgalmasan; mert csak az, ki mint tanuló szorgalmas volt, lesz képes nagy korában eleget tenni azon kötelességeknak, melyekkel Istennek, a hazának és az emberiségnek tartozik. Vegyenek példát az örmény A'leon Ármenágtól, ki New-Yorkban a katonai akadémia három éves tanfolyamát két év alatt végezte és nemcsak minden tárgyból kapott jeles érdemjegyet, hanem még mellpénzzel (medaille) is kitüntettetett.

Dseráz Minász kitüntetése. A venezuelai köztársaság (Dél-Amerika) elnöke, a Párisban megjelenő „L'Armenie“ lap szerkesztő-kiadójának „Busztho del Liberthador“ harmadosztályú rendjét és a közoktatás tisztelet-jelvényét (medaille d'honneur) adományozta.

Felolós szerkesztő és kialó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosúvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Szamosújvári Hiradó.

— Az ünnepélyes „Veni Sancte“ szept. 4-én volt. A plebániai örmény kath. nagytemplomban a tanuló ifjúságon és a tanári karon kívül a hívek közül is sokan voltak jelen.

— A korán elhunyt felejtetlen Novák Gerő tanszékére Füssi Józsefet nevezte ki miniszter úr Ő Nagyméltósága helyettes tanári minőségben.

— A nyári torna-helyiséget a szünidő alatt rendezte be két tornatanárunk: Dömötör János és Feczko János. Kevés helyűtt van a hazában olyan czélszerűen berendezett nyári tornahelyiség, mint nálunk. A tornaeszközök a mondott szaktanárok utasításai szerint ezeknek közvetlen felügyelete mellett készültek Azon eszközöknek, melyek földbe vannak erősítve, föld alatt levő részeik kátránnyal, föld felett levő részeik pedig olajos festékkel vannak bevonva.

— A „Salamon-templom“ mellett közvetlenül épülő Szt-Gergely-kápolna alapjába helyezett szegletkövet szept. 4-én áldotta meg Bárány Lukács főesperes-plebános. Nagymise után a plebániai templomból körmenet ment a mindenszentek litániájának élénklése mellett a mondott kápolnához. Itt előbb szép alkalmi beszédet mondott a plebános, azután felolvasta magyarul és örményül azokat az emléksorokat, miket a szegletköbe helyeztek. Felolvasás után sokan aláírták a szép emléksorokat, melyek Govrik Gergely mechitharista atya, ki akkor éppen látogatóban volt városunkban — csinos tollából kerültek ki. A szegletkö elhelyezése után visszament a körmenet a plebániai templomba, hol az „Éz khjéz Ászduádz“ (Te Deum) eléneklésével véget ért a nem-minde napos, lélekiemelő, látogatott, szép egyházi ünnepély.

— A beköszöntött tanévet szept. 5-én kezdtük el. A gymnasiumba az idén is sokan iratkoztak be. Az I. osztályban van 55, a II-ban 42, a III-ban 42, a IV-ben 36, az V-ben 28, a VI-ban 23, a VII-ben 12, és a VIII-ban 18 tanuló. Mind a nyolcz osztályban van összesen 256.

— A jelen iskolai év elején megnyilott városunkban a polgári leány-iskola két első osztálya. Az első osztályba iratkozott 20 tanuló, és a második osztályban van 27 növendék. Ebben az iskolában nyolcz középiskolai tanár és két nő tanít. A nők Domokos Károly tanárné: Solti Mariska, ki népiskolai tanképesítő bizonyítványa mellé nemsokára megszerzi a polgári iskolai tanképesítést is, — és özv. Niedzilszky Lászlóné. Az igazgatói tisztet Domokos Károly teljesíti. Ez az iskola előadásait a gymnasium régi épületében tartja.

— Az idei építkezések közül meg kell emlékeznünk dr. Ramoneczai László ügyvédnek alsó-vízútczai házáról, melynek tetszetős, szép külseje ritkítja párját — városunkban.

— Elhalt dr. Schnell Károly városi főorvos. Nagy-Szombaton született. Városunkban 1842 (május) óta lakott. Első neje örmény asszony volt. Ritka jó bánásmódjáért mindenki becsülte; 83 évet élt.

— A szamosújvári „Lawn-tennis-társaság” aug. hó 28-án bajnok-versenynyel egybekötött sikerült táncestetélyt rendezett. A rendező bizottság tagjai voltak: Gajzágó Ferencz, Domokos Károly, Tüzes Jenőné, László Márton, Kepri Juliska és Duha István.

— Dr. Torma Miklós alispán elnöklele alatt szept. 13-án tartott városi közgyűlés egyhangulag városi főorvossá dr. Bányai Kristófot és másodorvossá dr. Gopesa Jakabot választotta. Fogadják mindkettő meleg gratulációkat!

Moldován Simon volt tanítványunkat is, kit a szept. 23-án tartott városi közgyűlés a lemondott Kopár Kristóf helyébe városi pénztárnokká választolt, melegen üdvözljük.

A „Salamon-templom” restaurálási költségeinek fedezéséhez azokon kívül, kik lapunk Augusztus havi füzetében voltak közölve, még hozzájárultak: Kovrik Tivadar (Budapest) 10 frt, Turesa Tivadar (Csáki-Gorbó) 1 frt, Simkovic János (Válaszút) 2 frt, özv. Medgyesi Józsefné (Kolozsvár) 10 frt, Osztian Gerőné (Kolozsvár) 3 frt, Papp Lukács (Kolozsv.) 2 frt, Beteg Balint (Sepsi-Szt-György) 5 frt, Péterfy Dénesné (Maros-Vásárhely) gyűjtése 12 frt, Cservedi János (Nyárad-Szereda) 2 frt, Pap Ernő (Kolozsvár) 2 frt, Duha Ferencz (Kolozsvár) 2 frt 50 kr, Bárany Antal (Sülelmed) 6 frt, dr. Tódorfi Domokos (Budapest) 5 frt, Sárga Kristóf (Kolozsvár) 25 frt, Pálfi Lajos (Bánffy-Hunyad) 1 frt, Simai Vilmós (Maros-Vásárhely) 3 frt, dr. Issekutz Győző (Erzsébetváros) 5 frt, Dr. Fehér Gerő (Gyulafehérvár) 1 frt, Gajzágó Manó (Kolozsvár) 10 frt, Gajzágó János (Szamosújvár) 10 frt, László József és László Zsuzsa (Nagy-Iklód) 20 frt, Duha Dávid (Ujvidék) 3 frt, Schiller Miklós (Budapest) 2 frt, Gáspár Gyula (Maros-Vásárhely) 2 frt, Hándsulovics Kristóf (Felsőbánya) 2 frt, Szongott Jakab (Tasnád) gyűjtése 9 frt 50 kr, Bocsáneci Tódor (Nagy-Somkút) 5 frt, Gámenczi testvérek (Katona) 3 frt, Petelei István (Maros-Vásárhely) 5 frt, Beteg Gerő (Sósmező) 5 frt, Donogán István (Debreczen) 5 frt, A Szt-Gergely-kápolnára adott: Gajzágó Antal (Kolozsvár) 50 frt, Merza János (Szamosújvár) 50 frt, Govrik Gergely (Erzsébetváros) 50 frt, és a Salamon-templom festésére szintén 50 frtot; Haraga Anna özv. Osztian Kristófné (Szamosújvár) 5 frt és Moricz Domokos (Szamosújvár) 1 frt.

— Itt járt Morvaországból egy értelmes, felsőbb iskolai tanító, ki a különböző egyházak énekeit gyűjti. Egyenesen Serajévból jött ide, hol nemcsak meghallgatta, hanem le is kótázta a mecses magaslatáról énekelve imádkozó műezzin imádságát. Nálunk hangjegyre tett néhány Mária, Szt-Gergely és az oltári szentségről szóló igen szép örmény ének-dallamot. Oly nagy jártassággal birt a hangjegyek ismeretében, hogy egyszeri hallásra képes volt a dallamot hangjegyekre tenni. A magyar nyelvet könnyből tanulta, elég jól beszélt magyarul. Az örmény szertartást még Bécsből ismerte. Többször megfordult a mechitharistáknál. Tudta elmondani az örmény mise egyes részét — emlékezetből. Az a nagy érdeklődés, mit ez az idegen tanusított páratlan szép egyházi énekeink iránt, buzdítson minket arra, hogy ezután még gyakrabban énekeljünk: „Omni die dic Mariae mea laudes anima”.

